

13. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 752 с.
14. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. – СПб.: Питер, 1999. – 384 с.
15. Сидоренко Е. Терапия и тренинг по Альфреду Адлеру. – СПб.: Речь, 2000. – 352 с.
16. Фопель К. Психологический группы: Рабочие материалы для ведущего. – М.: Генезис, 2000. – 256 с.
17. Цзен Н.В., Пахомов Ю.В. Психотренинг: Игры и упражнения. – М., 1988. – 268 с
18. Экслейн В. Игровая терапия. – М.: Апрель-Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – 480 с.
19. Яценко Т.С. Основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

In the article the methods of the socially psychological training are described ta structure of employment. Tasks which will be realized on each of his stages are analysed.

Key words: Introductory, basic, tail-piece of socially psychological employment; psikhorelaksatsiyni drills, imazhinativniy training, discussions of groups and disputes, decisions of situations of problems, povedinkovi exercises, business, psikhotekhnichni, rolevi, creative games, games by rule, games-competitions, artoterapevtichni methods, psychological drawing, verbal creative technicians, method of breyn-shtorming, letters as form of psychological work, psikhodrama.

Отримано: 14.01.2010

УДК 376.3

Л.М. Гречко

Формування готовності учасників навчально-виховного процесу школи до інтеграції дітей з психофізичними вадами

У статті описано роботу психолога з педагогами, батьками, учнями, спрямовану на формування у них позитивного ставлення до дітей з психофізичними вадами.

Ключові слова: інтеграція, діти з психофізичними вадами, соціальне середовище, психологічний супровід.

В статті описана робота психолога с педагогами, родителами, учащимися, направленная на формирование у них положительного отношения к детям с психофизическими нарушениями.

Ключевые слова: интеграция, дети с психофизическими нарушениями, социальная среда, психологическое сопровождение.

Результати досліджень багатьох вчених засвідчують, що розумовий, емоційний і соціальний розвиток дітей з психофізичними вадами знаходиться у прямій залежності від позитивного ставлення до них, їх розуміння і прийняття вчителями, батьками і здоровими дітьми. Таке ставлення є однією із вихідних умов розв'язання проблем інтегрованого навчання, актуальність якого набуває все більшої значущості (М.Баркаускайте, В.Гудоніс, Л.Солнцева, Л.Шипіцина та ін.).

Вивчення практичного стану проблеми інтеграції підтвердило нагальну необхідність спеціальної організації соціального середовища для включення дітей з психофізичними вадами у спільну діяльність із здоровими однолітками. Опишемо у статті результати нашого дослідження саме щодо такої роботи.

Важливим напрямком діяльності психолога виступає робота з педагогами, батьками, учнями, спрямована на формування у них позитивної соціальної перцепції щодо дітей з психофізичними вадами. Результати нашого дослідження засвідчили, що ефективним методом реалізації цього напрямку є соціально-психологічний тренінг, який дозволив за короткий термін вплинути на установки учасників навчально-виховного процесу щодо дітей з психофізичними вадами.

Соціально-психологічний тренінг спрямований на розвиток особистості, формування комунікативних вмінь та навичок, засвоєння міжособистісної взаємодії. Г.Ковальов, Л.Петровська, С.Петрушин, В.Федорчук та ін. зауважують, що соціально-психологічний тренінг можна інтерпретувати як засіб розвитку компетентності у спілкуванні.

У дослідженні ми спирались на принцип активної позиції учасників тренінгу, тобто реальне включення в інтенсивну групову взаємодію кожного члена групи.

Відповідно до мети нашого дослідження при проведенні тренінгу ми реалізовували такі **завдання:**

- розвиток соціально-перцептивної чутливості, соціального уявлення про дитину з психофізичними вадами, здатність до емпатії, співпереживання;
- усвідомлення своєї позиції у спілкуванні з дітьми, які мають психофізичні вади, розуміння і аналіз своєї установки під час сприймання таких дітей;

- формування активної соціальної позиції учасників і розвиток у них здатності ефективно взаємодіяти з дітьми, що мають психофізичні вади;
- розвиток вміння й потреби у пізнанні інших людей, гуманному ставленні до них.

Зміст тренінгу, спрямованого на зміну установок щодо дітей з психофізичними вадами, був пов'язаний з віртуальним зануренням у внутрішній світ дитини з психофізичними вадами. Тобто основним завданням тренінгу було спонукання його учасників до розуміння аномальної дитини “з середини”, формування спроби збагнути її проблеми, почуття, сприймання світу.

З усіх видів аномалій моделюванню найпростіше піддаються вади зору. У практиці підготовки тифлопедагогів широко використовуються симулятивні окуляри – це окуляри, які дають можливість обмежити використання зору для орієнтації у навколишньому середовищі. Використання цих окулярів дозволяє відчуті індивіду повною мірою обмеження і проблеми, з якими стикається сліпа і слабозора дитина. Симулятивні окуляри, які використовували під час тренінгу, є двох видів: ті, які симулюють сліпоту, і ті, які симулюють слабозорість.

Членам тренінгової групи у довільному порядку роздавали симулятивні окуляри і пропонували їх одягти. Не скидаючи окулярів, учасники виконували комплекс вправ різного характеру та спрямування.

Перерахуємо деякі з них.

1. “Знайди пару за кольором одягу”. Учасникам пропонували під музику утворити коло і вибрати собі партнера за кольором одягу такого ж тону й потанцювати з ним.

2. “Я передаю вітання ...”. Учасники утворюють коло. Психолог пояснює: “У мене в руках м’яка іграшка, за допомогою якої я передаватиму вітання комусь із членів групи. Той, чиє ім’я прозвучить, плескає в долоні двічі і ловить іграшку; далі учасник гри продовжує надсилати вітання іншому члену групи, називаючи його ім’я і кидаючи іграшку, орієнтуючись на звук. Вправа триває до того часу, доки кожен отримає хоча б одне вітання”. Коли через “сліпоту” іграшка в учасника падає, йому допомагають її підняти ті, хто в ролі “слабозорих”.

3. “Читання дитячої книги”. Учасники утворюють довільне коло. Кожному з них по черзі пропонують дитячу книгу і просять прочитати декілька речень. Якщо учасники не можуть прочитати, передають книгу далі.

4. “Налити в склянку воду та випити її”. Учасників повідомляють про склянку та пляшку з водою, які стоять на столі. Їх

завдання полягає в тому, щоб підійти до столу, налити у склянку воду і випити її. Завдання виконують по черзі.

5. “Знайди свою пару”. Кожному із членів групи на плече наклеюють картку з певним знаком. Завдання полягає в тому, щоб знайти людину з таким самим знаком і стати з нею в пару під музику.

6. “Написання твору”. По колу передають аркуш паперу і ручку, використовуючи які кожен з учасників тренінгу записує будь-яке речення.

Після виконання вправ учасникам давали можливість подивитись на результати власної діяльності та проаналізувати свої відчуття, емоції, думки, наявні страхи під час перебування у симулятивних окулярах.

Безпосередньо перед тренінговим заняттям і одразу після нього учасникам пропонувалось заповнити невеличку анкету, а дітям – ще й намалювати для дитини з вадами малюнок у подарунок. Потреба у цьому пов’язана з необхідністю перевірки установок учасників тренінгу. Обидві анкети, заповнені кожним учасником, та малюнки до і після тренінгу порівнювались між собою та аналізувались.

Перш ніж пропонувати учасникам експерименту дати відповіді на запитання, їм у доступній формі надавалась інформація про категорії дітей з психофізичними вадами. Для визначення установок щодо інтеграції аномальних дітей, нами була розроблена спеціальна анкета для вчителів, батьків та учнів. Анкета містила невелику кількість запитань і враховувала взаємодію учасників навчально-виховного процесу та дітей з психофізичними вадами. Анкети були аналогічними за змістом, але відрізнялись за формою формулювання запитань з урахуванням вікових особливостей та психолого-педагогічних знань респондентів. Анкета містила як відкриті, так і закриті запитання. Закриті запитання мали три і більше варіантів відповідей. Відкриті запитання були необхідними для того, щоб визначити причини ставлення до дітей з психофізичними вадами. Кількість закритих запитань в анкеті для батьків та вчителів складала 3, а відкритих – одне. Тоді як у анкеті для учнів – 4 закритих запитання та одне відкрите.

Учням, крім анкети, до і після тренінгу пропонували намалювати малюнок у подарунок дитині з проблемами у розвитку.

Тренінги проводились з трьома категоріями: вчителі початкових класів, батьки та учні 2-3-х класів, у яких навчались учні з психофізичними вадами експериментальної групи. Групи для

тренінгу складались з 12 – 14 осіб. Всього було сформовано: 4 тренінгових групи з вчителів початкових класів, 8 груп – з батьків учнів, 12 груп – з учнів.

Проаналізуємо зміну ставлення учасників тренінгу до інтегрованого навчання дітей з психофізичними вадами шляхом порівняння результатів анкетування, проведеного до і після тренінгу, та спостереження за поведінкою під час тренінгу. Аналіз результатів проводився за такою структурою:

1. Порівняльний аналіз анкет:

1) кількісний аналіз;

2) якісний аналіз.

2. Порівняння малюнків.

Кількісний аналіз анкет здійснювався таким чином: за кожну відповідь учаснику нараховували певну кількість балів (від -1 до +1). Позитивне ставлення учасників тренінгу до інтеграції дітей з психофізичними вадами у загальноосвітню школу, оцінювали в 1 бал, негативне – в -1 бал, невизначене (нейтральне) – 0 балів. Від балів, які людина отримувала за відповідь на запитання анкети після тренінгу, віднімали бали, отримані за аналогічне запитання до участі у тренінгу. Після цього обчислювалась різниця суми балів кожного учасника тренінгу.

Наприклад, вчителям за відповідь на запитання №3 анкети “На Вашу думку, таких дітей треба”:

1) жаліти – 0 балів;

2) допомагати їм – 1 бал;

3) ізолювати їх від здорових дітей – -1 бал.

Відповідь на запитання №2 анкети для батьків “Чи погодились би Ви з тим, щоб такий учень сидів за однією партою з Вашою дитиною?”

1) так – 1 бал;

2) ні – -1 бал;

3) не знаю – 0 балів.

Учням нараховували за відповіді на запитання №5 анкети “Чи хотів би ти гратись і спілкуватись з дитиною, яка має порушення розвитку?”

1) так – 1 бал;

2) ні – -1 бал;

3) не знаю – 0 балів.

Для вчителів та батьків можлива кількість набраних балів знаходиться у діапазоні від -8 до 8, для учнів – від -10 до 10 балів. Якщо результат наближався до 0 (від -2 до +2), це свідчило про те, що учасник тренінгу не змінював свого ставлення до дітей з

психофізичними вадами; наближення до мінімального негативного значення (до -3) свідчило про зміну ставлення у позитивний бік; наближення до максимального позитивного значення (від +3) – про погіршення ставлення.

Якісний аналіз зводився до порівняння змісту відповідей на відкриті запитання анкети та визначення змін у малюнках дітей з подальшою їх інтерпретацією.

Під час аналізу анкет увага зверталась на те, як змінювались результати анкетування. Ми припускали такі теоретично можливі варіанти:

1) коли відповіді учасників тренінгу не змінювались – це означає, що тренінг ніяк не вплинув на установки, при цьому ці установки можуть бути як позитивні, так і негативні. Особи, які мають позитивні установки, не потребують психологічного впливу. Якщо ж негативна установка після тренінгу не змінюється – це означає, що для таких людей одного тренінгового заняття замало;

2) коли негативне ставлення учасників після тренінгу змінювалось на позитивне, такий тренінг можна назвати “результативним”;

3) коли учасники тренінгу позитивне ставлення змінювали на негативне;

4) коли респонденти з байдужої, невизначеної позиції переходили на позитивну або ж на негативну.

З одержаних результатів було виділено чотири варіанти впливу тренінгу на ставлення вчителів до інтегрованого навчання аномальних дітей.

1. Відповіді вчителів після тренінгу залишились незмінними. Це означає, що тренінг ніяк не вплинув на їхні установки. При цьому ці установки були і залишились позитивними у 18% вчителів, які брали участь у тренінговому занятті, негативними – у 35% та невизначеними – 6%. Особи, які ставились схвально до інтегрованого навчання аномальних дітей, не потребують додаткового психологічного впливу. Незмінна негативна установка вчителя свідчить про потребу у спеціальній психолого-педагогічній підготовці до професійної діяльності в інтегрованому класі.

2. Негативне або нейтральне ставлення після тренінгу змінилось на позитивне у 12% досліджуваних. Це означає, що тренінг для цих учасників виявився результативним, і вони є психологічно готовими до роботи в інтегрованому класі.

3. Зміна позитивного або нейтрального ставлення на негативне відбулась у 10% вчителів. Самі вчителі це пояснюють тим, що

такі діти потребують особливої уваги. Зрозуміло, що ці педагоги будуть відчувати дискомфорт за необхідності навчати аномальних дітей.

4. Відповіді на закриті запитання анкети залишились незмінними негативними, проте якісно змінились відповіді на відкриті запитання у 25% педагогів. Наприклад, на запитання “Яку користь/шкоду могло б нанести іншим дітям спілкування з аномальними учнями?” до тренінгу вчитель відповідав: “Це шкідливо, тому що дитина відчуватиме себе неповноцінною”, а після тренінгу: “Це корисно, тому що такі діти тягнуться до сильної і розвинутої дитини. Це шкідливо, тому що аномальна психіка не передбачає правильної реакції”. Зміна установок у таких вчителів знаходиться в стадії переорієнтації, вони не потребують продовження тренінгу, а лише збільшення інформації про дітей з психофізичними вадами та особливості їхнього навчання.

До експериментальної групи нами було включено учнів з психофізичними вадами з тих класів, вчителі яких позитивно ставились до інтегрованого навчання і тому були відкритими до співпраці з психологом.

Аналіз анкет батьків – учасників тренінгу дозволив умовно поділити їх на дві групи.

1. Батьки, які мали позитивне ставлення до інтеграції дітей з психофізичними вадами у загальноосвітні школи. Таке ставлення зберігалось у них до і після тренінгу. Дану групу склали 50% батьків.

Ці батьки зазначали, що “кожна дитина має право знаходитись у колі ровесників, спілкуватися з ними. Таке спілкування є корисним як для хворих, так і для здорових дітей. У наших дітей поруч із дітьми з психофізичними вадами розвивається співчуття, доброзичливість, розуміння, прагнення допомогти й підтримати тощо”.

2. Батьки, які мали негативні установки щодо інтеграції дітей з психофізичними вадами (за результатами анкетування до і після тренінгу) і вважали, що для таких дітей існують спеціальні заклади, де вони отримують належне навчання та виховання. Такими установками керувались 30% батьків – учасників тренінгу.

Своє негативне ставлення до інтеграції дітей з психофізичними вадами у загальноосвітні школи батьки другої групи аргументували тим, що “такі діти заважатимуть іншим під час уроків, вони є некерованими, можуть фізично знущатися над нашими дітьми. А з іншого боку, наші діти насміхатимуться, що погіршить стан дитини з порушеннями. Краще дітям з психофізичними вадами

залишатися у спеціальних закладах серед собі подібних, де створені необхідні умови”.

Для батьків, які керувались негативними установками, одного тренінгового заняття виявилось замало. Вони потребували додаткового психологічного впливу, який здійснювався нами у вигляді лекцій, бесід.

Відповіді на закриті запитання анкети залишилися незмінними негативними, проте якісно змінилися відповіді на відкриті запитання у 20% батьків. Наприклад, на запитання “Яку користь/шкоду могло б нанести іншим дітям спілкування з аномальними учнями?” до тренінгу мати одного з учнів відповідала: “Це шкідливо, тому що діти не встигали б у засвоєнні програмного матеріалу”, після тренінгу: “Це корисно, тому що виховує почуття доброти, співчуття, відчуття руки товариша”.

Кількісний аналіз анкет учнів загальноосвітніх шкіл до і після тренінгу дозволив виділити такі групи ставлення до інтегрованого навчання.

1. Відповіді учнів до і після тренінгу не змінилися. Це означає, що тренінг ніяк не вплинув на їхні установки. При цьому позитивне ставлення мали 18% учнів, які брали участь у тренінговому занятті, негативне – 12% та невизначене – 12%.

2. Негативні або нейтральні установки учнів після тренінгу змінилися на позитивні у 40% досліджуваних. Це означає, що тренінг для цих учасників виявився результативним, і вони психологічно готові до навчання в одному класі з дітьми з психофізичними вадами.

3. Зміна негативного ставлення на нейтральне (невизначене) відбулась у 18% учнів, які брали участь у тренінгу. Такий результат є позитивним, але одного тренінгового заняття для даної групи учасників виявилось замало.

Власне позитивне ставлення до спільного навчання в одному класі із дітьми з психофізичними вадами учні пояснювали так: “Ім потрібно допомагати, вони теж діти і невинні у власній біді”, “усіх дітей слід поважати, їм також потрібні друзі”, “після гри я розумію таких дітей і дуже хочу, щоб усі люди були здорові”. А негативне ставлення мотивували тим, що “такі учні заважатимуть, вони неслухняні”, “можуть ображати інших, порушувати закони у школі, або навіть бути злодіями”, “вони не такі, як усі, тому буде важко спілкуватися з ними”.

У всіх учнів-учасників тренінгу змінилися малюнки. Зміни у малюнках учнів після тренінгу були зумовлені різними причинами: 1) наростанням втоми, що проявлялось у малюнках зменшенням

кількості об'єктів (на першому малюнку зображено сюжет, а на другому – елемент цього сюжету); 2) появою уявлень про дітей з психофізичними вадами та їхні проблеми, що безпосередньо відобразилось на малюнках (наприклад, зображення сліпої людини); 3) виникненням яскравої емоційної реакції і емпатичних переживань щодо дітей з психофізичними вадами (другий малюнок від першого відрізнявся більшою емоційною забарвленістю – використання теплих кольорів, зображення сонця, побажань під малюнком).

Формування позитивних установок у педагогів і учнів дозволило організувати сприятливе соціальне середовище для забезпечення ефективного психологічного супроводу учнів з психофізичними вадами.

Список використаних джерел

1. Бондар В.І. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С.2-5.
2. Возможности практической психологии в образовании / Под ред. Н.С.Бурлаковой. – М.: УЦ “Перспектива”, 1998. – 88 с.
3. Психологический словарь / Под ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Психологічне консультування / Укладач В.М.Федорчук. – Кам’янець-Подільський, 1996. – 32 с.
5. Психолого-педагогическое консультирование и сопровождение развития ребенка: Пособие для учителя-дефектолога / Под ред. Л.М. Шипицыной. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 528 с.

The psychologist's work with teacher, parents, pupils, direction to forming of positive regard for children with psychophysical defects are described in the article.

Key words: integration, children with psychophysical defects, social environment, psychological attendance.

Отримано: 24.12.2009